

Kalemname

e-ISSN: 2651–3595

Aralık / December 2019, 4 (8): 399–405.

Kitap Deęerlendirmesi

Buhari'nin Kaynakları, yazar Prof. Dr. M. Fuat Sezgin (Ankara, OTTO Yayınları, 2019 7.

Baskı)

400 sayfa, ISBN: 6054696192

A Review of Bukhari's References by Prof. Dr. M. Fuat Sezgin (Ankara, OTTO Pub., 2019

7. Editon)

400 pages, ISBN: 6054696192

Deęerlendiren / Reviewed by

Vahdeddin ŐİMŐEK

wahsim2012@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3973-850X>

Arő. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,

Din Bilimleri Anabilim Dalı

Research Assistant, Kırıkkale Univ., Faculty of Islamic Sciences,

Department Of Philosophy And Religious Sciences,

Department Of Religious Sciences

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Deęerlendirmesi / Book Review

Geliő Tarihi / Received: 25.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 28.12.2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt / Volume:4 **Sayı /Issue:** 8; **Sayfa / Pages:** 399–405.

Atıf / Cite as: ŐimŐek, Vahdettin. "Buhari'nin Kaynakları, Prof. Dr. M. Fuat Sezgin".
Kalemname 4 / 8 (Aralık 2019): 399–405.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale
University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

T.C. Cumhurbaşkanlığının 2018/6 Sayılı genelgesiyle, 2019 yılı "Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu genelgede şu ifadeler kullanılmıştır. "İslam kültür ve medeniyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve onu yeni nesillere en doğru şekilde aktarmak amacıyla yapılacak söz konusu çalışmalara ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca her türlü destek ve katkının sağlanması hususunda gereğini rica ederim." Söz konusu genelgede ifade edilen amaçlar doğrultusunda yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere birçok etkinlik düzenlenmiştir. Bu etkinlikler kapsamında Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı, İslam Bilimler Tarihi'ne katkısı, İstanbul'da kurulan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ve Kütüphanesi başta olmak üzere Sezgin'in birçok farklı yönü, çalışmaların tanıtılması planlanmıştır.

Prof. Dr. Fuat Sezgin, İslam Bilimler Tarih'e yaptığı katkılar ile hiç şüphesiz kendisini tarihe altın harfler ile geçirmeyi başarmış bir ilim adamıdır. 7 Temmuz 1924 tarihinde Bitlis'te doğan, 30 Haziran 2018 tarihinde İstanbul'da vefat eden Sezgin ömrünü birçok gizli hazineyi ortaya çıkarmaya adanmıştır. Bu hazinelerden biri de onun doçentlik tezidir. Sezginin doktora tezi için araştırmalarını sürdürdüğü sırada karşılaştığı ve sonrasında doçentlik tezi, Buhârî'nin hadis kitabında yer alan bazı rivayetlerin *Mecâz'ul-Kur'ân*'dan alındığını ortaya çıkarmasıdır. Buhârî'nin yazılı kaynakları kullanmış olması, hadis derlemelerinin sadece sözlü geleneğe dayandığına dair önceki tezlerin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle, Fuat Sezgin'in *Buhari Tefsirinin Yazılı Kaynakları* başlıklı doçentlik tezi sadece sözlü hadis nakli yapıldığı iddialarını ve buradan hareketle Buhârî'nin Sahîh'ini oluştururken hadis rivayetlerini şifahi olarak toplandığı tezine karşı çıkmıştır. Buhârî'nin faydalandığı muhtemel birkaç yazılı kaynağı ortaya koyan bu tez daha sonrasında *Buhari'nin Kaynakları* başlıklı bir kitaba dönüşmüş ve basılmıştır.

2019 yılında OTTO Yayınevi tarafından 7. Baskısı yapılan *Buhari'nin Kaynakları* adlı kitap, 4 bölüm ve giriş bölümü sayılabilecek önsözler, sunuş ve İngilizce sunuşun yer aldığı kısımlar ile birlikte kaynakça/ kısaltmaların yer aldığı son kısımdan oluşmaktadır. İlk baskısı 1956 yılında yapılan ancak 2000'li yıllarda ikinci baskısını ancak yapabilen ve 2. baskısını yayına hazırlayan Prof. Dr. M. Fuat Sezgin'in Almanya'da bulunduğu dönemden öğrencisi Prof. Dr. Ali Dere'dir.

Hadis rivayetlerinin uzun sayılabilecek bir dönem sadece ezberden (şifahen) yapıldığı şeklindeki genel düşünceyi yıkan bu kitabın giriş bölümünde *Rivayet Kültürünün Gelişimi* başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında Sezgin, İslam'ın ortaya çıkışından itibaren hadis alanında oluşan belgelerden önce hadis ilminin Hz. Peygamberden sonraki gelişim dönemine dair genel bilgiler vermektedir. Ona göre bu genel bilgiler sadece hadis ilmi için önemli olmamakla beraber, İslam kültürünün oluşturduğu, edebiyat, şiir vb. diğer alanların tam anlamıyla anlaşılması için de önemlidir. Prof. Sezgin, İslami rivayetlerin özellikleri hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olunmaz ise, İslam'ın ilk dönem yapılan nakiller üzerine doğru bir değerlendirme yapılamayacağını ifade etmektedir.

Rivayet Kültürünün Gelişimi başlıklı bölümün devamında Sezgin, Goldziher ve Sprenger'in hadis alanından yaptığı çalışmalar ile genel bilgi vererek ve Goldziher'in hadis literatüründeki bazı verileri yanlış anladığını iddia etmektedir. Sezgin, Goldziher'in hadis tasnif sürecini bir asır sonra başlattığı birtakım gerekçelerle karşı çıkmaktadır. Devamında hadis literatürün gelişimini 3 başlık halinde sunmaktadır. Bu süreçler, *Kitâbetu'l-Hadis*, *Tedvinu'l-Hadis*, *Tasnifu'l-Hadis'dir*. Bu bölümün devamında Sezgin, hadis ve İslami rivayetin şekil bakımından incelenmesi üzerine de vurgu yapmaktadır. Bu durum ona göre, İslami literatürün ilk yüzyılları için son derece önem arz etmektedir. Bu dönemlerde hadis alanında ortaya çıkan problemi ele alırken *Tahammülü'l-İlim* yani ilmin elde edilmesi özel bir önem atfetmektedir. Sezgin, devamında *Tahammülü'l-İlim* kavramını açıklayarak ve sekiz sınıfa ayrıldığını ifade eder ve her bir sınıfı kısa bir şekilde açıklamaktadır. Buradan hareketle, kısmen İslam'ın başladığı döneme kadar uzanan ve ele alınan bilgi, belge ve kaynaklar doğrultusunda isnadlarda yer alan müellif isimlerinin yer aldığı bölümleri belgeleriyle ortaya koymaktadır. Bu bölümün sonunda Prof. Sezgin şöyle bir sonuca ulaşılmaktadır: Her şeyden önce isnadın ilk kez hicri ikinci ve üçüncü asırda ortaya çıktığı ve ravi isimlerinin sonradan uydurulmuş olduğu tarzındaki peşin fikrin bırakılması gerekmektedir.¹ Bu bölüm ilk olarak Almanca yazılmış ve Prof. Dr. Ali Dere tarafından aslına uygun olarak Türkçeye çevrilmiştir.

¹M. Fuat Sezgin *Buhari'nin Kaynakları*, Otto Yayınları, 2019 Ankara, 7. Baskı s. 49

HADİSLERİN İLK YAZILI KAYNAKLARI başlıklı birinci bölüm, *Hadislerin Tedvini, Hadislerin Nakli (Tahammulu'l-'ilm), Buhari ve Tahammulu'l-'ilm, Hadislerin Bablara Göre Tasnifi, Buhârî'nin Kaynakları, Buhârî'nin, Sahih'inin Bablarının Tasnifinde Kendinden Evvelki Edebiyata Tâbi Olması, Buhârî'nin Ta'likleri, Hadis Edebiyatında Ta'liklerin İstimali* alt başlıklarından oluşmaktadır. Prof. Sezgin, *Hadislerin Tedvini* başlığı altında kitaplar halindeki tedvininin gelişim sürecini el-Hatib el-Bağdadi'den şöyle aktarmaktadır : “*Hadislerin yazılması işi, bir müddet nahoş karşılandıktan sonra geniş çapta tatbik sahası buldu ve hadislerin kitaplar halinde tedvinine başlandı; zira rivayetler yayılmış ve isnadlar uzamış, ricalin adları, künyeleri, nisbetleri çoğalmış ve senedlerin ifade tarzı muhtelif şekiller almış, hulasa insan hafızası şu saydıklarımızı zapt edebilmekten aciz kalmış, (yazılı) hadis ilminin sadece hafızaya dayanan bir bilgiden daha sağlam olduğu hakikati ortaya çıkmıştı...*”²

Hadislerin Nakli (Tahammulu'l-'ilm) bölümünde hadis nakli süreçleri için kullanılan *semâ', kırâ'a, icâze, munâvele, kitâbe veya mukâtebe, vasiyye ve vicâde* kavramlarını kısaca açıklanmasının ardından hadis nakliyle ilgili muhaddislerden örnekler verilmektedir. Buhari ve Tahammulu'l-'ilm başlığı altında hadis naklinde Buhari'nin tahammulu'l-'ilmin muhtelif noktalarında hangisini tercih ettiği konusunda farklı görüşlerin olduğuna değinilerek, usul kitaplarında yer alan 8 kısım halinde mülâhaza edilen tahammulu'l-'ilmin diğer türlerini Buhârî'nin kaynak olarak saymamasından bunları uygun bulmadığı anlamı çıkaranlar olduğunu ifade edilerek söz konusu durum ile ilgili şarihlerden örnekler verilmiştir.

Buhârî'nin Kaynakları başlıklı alt bölümünde Prof. Dr. Fuat Sezgin öncelikle şu noktaya dikkat çekmektedir: Bazı ihtilaflara rağmen hadislerin erken sayılabilecek bir dönemde yazılmaya başladığını yine erken sayılabilecek bir dönemde hadislerin kitaplar halinde tedvin edildiği, ikinci asrın ortalarında ise bu toplanmış materyallerin muayyen bablar halinde bir tasnif faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Devamında Sezgin, Buhârî'nin Sahih'ine almış olduğu hadisleri ravileriyle birlikte vermektedir. Bu ravilerden bazıları şunlardır: *Fudayl, Zeyd b. Eslem, Ibn Uyeyne, Abdurrezzak b. Hemmam, elHasen el Basri, İbrahim en-Nehai,...*

²M. Fuat Sezgin *Buhari'nin Kaynakları*, Otto Yayınları, 2019 Ankara, 7. Baskı s. 62

Hadis Edebiyatında Ta'liklerin İstimali bölümünde ise Prof. Dr. Sezgin hadislerin tamamıyla yazılı kaynaklara geçtiği üçüncü asırda Buhârî'nin Sahih'ini tasnif edilirken kitaplardan faydalanmak için rivayet yoluyla gelmiş olmasını şart koşmayıp isnadın artık hükmünü kaybettiği ve klasik hadis literatüründe çokça kullanılan "İsnadı ikmal ve hakiki bir bilim haline çıkaran Buharidir." söylemine karşı çıkmaktadır.

BUHÂRÎ'NİN KUR'AN TEFSİRİ VE KAYNAKLARI II. bölümde ilk olarak *Buhârî'nin Filolojik Kaynakları* ele alınmaktadır. Burada Ebû Ubeyde ile Ferrâ'nın Buhârî üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Sezgin'e göre bu hadis kitabının (Buhari) filolojik kaynakları tam anlamıyla araştırılmamıştır. Prof. Dr. Fuat Sezgin, özellikle Kitâbu't-Tefsîr bölümünde iktibasların yoğunlaştığı tespitinde bulunmakta, Buhârî'nin hususiyle Ebû Ubeyde ve Ferrâ'dan iktibaslardan bulunduğunu ifade etmektedir. *Buhârî'nin Filolojik Kaynaklarıyla Münasebetine Dair Şarihlerin Mütalaaları* adlı bölümde ise Prof. Sezgin, şu şerh edişmiş eserlere yer vermiştir. *Hattabi'nin Şerhu'l-Buhârî, Kirmâni'nin el-Kevâkibu'd Derâri, İbn Hacer'in Fethü'l-Bârî, Aynî'nin Umdetü'l Kâri ve Kastallâni'nin İrşâdu's-Sârî* bunlardan bazılarıdır.

EL-CÂMIÜ'SSAHÎH'İN RİVAYETLERİ başlıklı 3. bölümde Sezgin, tezi için müracaat edilen kaynak çeşitlerinden biri olarak metin farkları ve müstensih tasarruflarının olup olmadığını göstermek üzere Buhârî'nin hadis aldığı raviler ile müstensihlerin istinsah ettikleri ek olarak sunmuştur. Burada Sahîh'i doksan bin kişinin dinlediğini ve bunların hepsinin rivayete muktedir kimseler olmadıklarını da ifade etmiştir. Sezgin, bu kimselerin metin farklılıklarını belirlemekten mahrum olduklarını, bunun hüznün verici olduğunu belirtmiş ve örnek olarak ta Firebrî vermiş ve onun nüshalarının neden bu kadar yaygın olduğu ve gelişim süreci üzerinde durmuştur. Ona göre, bunun sebeplerinden birisinin, Firebrî'den dokuz kişinin; Neseffî'den ise sadece iki kişinin rivayet etmiş olması gösterilmiştir.

Kitabın IV. bölümü son bölümdür. Bu bölümün ilk kısmında bir hadis kitabının rivayetler zincirinden yararlanılarak yazılı kaynakların bulunması için izlenen yol ve elde edilen sonuçları ve ravilerin alfabetik sıralamasıyla bulunduğu I. Lahikayer almaktadır. Son bölümün ikinci kısmı olan II. Lahika'da ise Buhari'nin Sahih'i ile birlikte İmam Malik'in Muvattası Muvatta'ı arasında yer alan ortak kısımlar ve bunlara dair genel bir değerlendirme yer almaktadır.

Fuat Sezgin'in *Buhârî'nin Kaynakları* adlı çalışması, Goldziher'in rivayet teorisine yönelik akademik alanda verilmiş bir cevaptır. Prof. Sezgin, hadislerin sonraki dönemlere intikal ederken şifâhî olarak nakledildiğini gibi düşünülse de yazılı kaynaklardan alıntı yapıldığı; rivayet zincirlerinin arkasında yazılı kaynakların bulunduğunu, hadis rivayetinin bu özelliklerini dikkate almayan Goldziher başta olmak üzere birçok batılı araştırmacının hadis alanına dair elde ettikleri sonuçların yanlış olduğunu savunmaktadır. Sezgin'e göre III. asırda ve sonrasında yaşayan müelliflerinin yaptıkları şey, kendilerinden önce yapılan tedvin ve tasnif faaliyetlerinden ortaya çıkan malzemeyi kullanarak kendi eserlerini oluşturmaktı. Sezgin, bu müelliflerin bir hadisin rivayet hakkını elde etmek için hadis yolculuklarına çıktığını iddia etmektedir.

Sonuç olarak, son dönem İslam medeniyetine önemli katkı sunan bilim adamlarından birisi hiç şüphesiz Prof. Dr. Fuat Sezgin'dir. *Buhârî'nin Kaynakları* adlı bu eseri, Buhârî'nin kendinden önce yazılan ve bu yazılı hadis edebiyatına dayandığını delilleriyle ortaya koymaktadır. Bu anlamıyla hocamızın hadis alanına ait *Yazılı Rivayet Teorisi* önemli bir kırılma noktasıdır. Bu eser üzerine yapılan çeşitli çalışmalar olmakla beraber kanaatimizce tam anlamıyla halen tanınmamaktadır.

Kaynakça

Sezgin, M. Fuat, *Buhari'nin Kaynakları*, Otto Yayınları, 7. Baskı, .2019 Ankara